

ATATÜRK VE YÜKSEKÖĞRETİM MODERNİZASYONU

Ayşen İçke ***

ÖZET

20. yüzyılın başlarında çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen Atatürk modernleşmesinde, gerek Cumhuriyet rejiminin kalıcılığının sağlanması ve gerekse kalkınma hamlesinin en kısa sürede gerçekleştirilebilmesi için yetişmiş insan gücünü temin etmek ve bunun için de ihtiyaç duyulan aydın bilim adamlarının yetişmesine imkân sağlamak amacıyla yükseköğretimin modernizasyonuna büyük önem verilmiştir. Atatürk'ün yükseköğretim modernizasyonu çerçevesinde, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, Osmanlı Devleti'nden devralınan yükseköğretim kurumları modern esaslara göre yeniden yapılandırıldığı gibi, Avrupa'dakilerine benzer bilimsel araştırmaya dayalı modern yükseköğretim kurumları inşa edilmeye başlanmış ve bu uygulamalar ülkemizde modern yükseköğretimin kurulmasına temel teşkil etmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı yükseköğretimi kısaca açıklanarak, Atatürk döneminde modern yükseköğretimin kuruluş çalışmaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Modernleşme, Yükseköğretim, Yükseköğretim Modernizasyonu.

ATATÜRK AND THE MODERNIZATION OF HIGHER EDUCATION

ABSTRACT

In the modernization efforts which were initiated by Atatürk at the beginning of the 20th century in order to reach the contemporary civilisation level, to make the Republican regime permanent and to realize industrialization efforts in a short time, the modernization of higher education was given great importance to provide qualified man power, and to ensure the education of intellectual scientists that would contribute to providing the needed qualified individuals. In the framework of Atatürk's higher education modernization, the higher education institutions that were taken over from the Ottoman Empire were restructured in accordance with modern principles, beginning from the early years of the Republic, and modern higher education institutions, based on doing scientific research like those in Europe were started to be built, and these implementations formed the basis for the establishment of modern higher education in our country. In this study, the Ottoman higher education system is briefly explained, and the efforts to establish modern higher education in Atatürk's time is examined.

Keywords: Atatürk, Modernization, Higher education, Higher Education Modernization

---

* Okutman Düzce Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, E-posta: aysenicke@gmail.com

1. GİRİŞ

Yükseköğretim, toplumun yüksek düzeydeki insan gücü gereksinimini karşılamak, kültürel gelişmeyi ve kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamak, bilimsel araştırmalar yoluyla toplum sorunlarının çözüme kavuşturulmasında yardımcı olmak gibi görevler üstlenmiş olan, başlıca akademi, yüksekokul, üniversite gibi kurumların oluşturduğu bir eğitim düzeyidir. (Baskan, 2001, s.21–23) Yüksekokul ve akademilerin temel işlevi genellikle, meslek elemanı yetiştirmek doğrultusunda yoğunlaşırken, üniversiteler eğitim – öğretim faaliyetlerinin yanı sıra araştırmaya verdikleri ağırlık dolayısıyla diğerlerinden ayrılmakta; başlıca “bilim üretmek” ve “bilgiyi yaymak” gibi iki temel işlevi olan üniversiteler, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmalarında son derece önemli rol oynamaktadırlar.

20. yüzyılın başlarında, Anadolu’da işgalci devletlere karşı gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla sonuçlandırılmasının ardından saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilânıyla başlayan Atatürk modernleşmesinde, yükseköğretimin modernizasyonu son derece önemli yer teşkil etmektedir. Zira çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma, hatta onun da ilerisine geçme hedefi doğrultusunda gerçekleştirilen Türk inkılabının başarıya ulaşması, ancak çağdaş bilim anlayışının ülkeye yerleşmesi ve bu alanda gerçekleştirilecek ilerlemelerle mümkün olabilecektir.

Batı Avrupa’nın gelişmişliğinin ardında yatan temellerin esas olarak bilim ve bilime dayalı aktiviteler olduğunun bilincinde olan Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren -lâik ve demokratik esaslar doğrultusunda devlet çatısının yapılandırılması çalışmaları ile birlikte- yükseköğretimin modernizasyonuna büyük önem vermiştir. Bu amaçla -yeni Cumhuriyetin oldukça kısıtlı mali imkânlarına rağmen- Osmanlı Devleti’nden kalan ve ülkenin tek üniversitesi olan Darülfünûnunun modern esaslara göre kendisini yenilemesi ve bilimsel çalışmalarda bulunmasına destek olmak için 1924 yılında kabul edilen 493 Sayılı Kanun’la Darülfünûna genel bütçeden ayrı katma bütçelilik ve kamu tüzelkişiliği tanınmış (Hatipoğlu, 2000, s. 81 – 82, 89), ayrıca 1923 yılında müderris maaşlarına da önemli bir zam yapılmıştır (Özata, 2007, s.105).

1927 yılında Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Kongresi’nde, bizzat Mustafa Kemâl Atatürk tarafından hazırlanarak kongreye sunulan, partinin eğitim görüşü ve ilkelerini içeren esaslar tartışılarak kabul edilmiş ve buna göre, kabul edilen parti programında Darülfünûnla ilgili olarak; “Darülfünûnumuzu, ilim ve teknik adamlarına olan şiddetli ihtiyacını temin edecek biçimde düzenlemek ve ilim adamlarımıza lâayık oldukları geleceği ve mevkii hazırlamak esaslı ilkelerimizdendir.” (Başgöz, 2005, s.208) denilmek suretiyle Darülfünûna ve bilim adamlarına verilen önem açıkça belirtilmiştir.

Ancak Darülfünûn, Cumhuriyetin ilânından itibaren ilk on yıllık sürede, hükûmetin tüm destek ve teşvikine rağmen kendisinden beklenen gelişmeyi gösterememiş; özellikle 1929 yılından itibaren gerek basında ve gerekse TBMM’de –hükûmetin modernleşme programı karşısında- en çok eleştirilen ve tartışılan konu haline gelmiştir. Genellikle “Üniversite Reformu” olarak bilinen 1933 yılında İstanbul Darülfünûnu’nun kapatılması ve yerine İstanbul Üniversitesi’nin kurulması, gerçekte Atatürk’ün

Cumhuriyetin ilânıyla başlattığı modernleşme programının zirve noktasını teşkil etmektedir.

Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından modern esaslara göre, lâik, demokratik, sosyal devlet ve toplum yapısını oluşturmak amacıyla, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda bir dizi radikal değişiklikler gerçekleştirilmiş, bu esaslara göre kendisini yenilemeyi başaramayan, yapılan değişikliklere ayak uyduramayan İstanbul Darülfünûnu köktenci bir yaklaşımla 1933 yılında ortadan kaldırılarak yerine modern esaslara göre yapılandırılan İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Gerçekte İstanbul Üniversitesi'nin kurulması modern yükseköğretimin ve dolayısıyla modern üniversite anlayışının ülkeye yerleşmesi doğrultusunda gerçekleştirilen ilk önemli uygulama olmaktadır.

Atatürk yapılan değişikliklerin amacını ve ülkenin üç kültür bölgesine ayrılarak kurulması öngörülen üniversiteler hakkındaki düşüncelerini, 1937 yılında TBMM'yi açış konuşmasında şöyle ifade etmiştir:

“Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz... Bunun için, memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalaa ederse; Garp bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek Cumhuriyet'e cidden modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak lâzımdır. Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinde en güzel bir yerinde her şubeden ilkokulları ile ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden fiiliyata geçmelidir.” (TBMM Z.C., 01.11.1937, s.7)

Gerçekte, Atatürk'ün bu sözleri onun modernleşme konusundaki düşüncelerini de açıkça ortaya koymaktadır. Hayatta en gerçek yol göstericinin “ilim ve fen” olduğunu - bir başka konuşmasında- açıklıkla ifade eden Atatürk, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak hedefi doğrultusunda gerçekleştirilen Türk inkılâbının başarısının ancak aydın bilim adamlarının rehberliğinde mümkün olacağını bilincindedir. Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yükseköğretimin modernizasyonuna büyük önem verilmiş; çağdaş Türkiye idealini hayata geçirmek için, bir taraftan Osmanlı'dan devralınan yükseköğretim kurumları modern esaslara göre yeniden yapılandırıldığı gibi, diğer taraftan Avrupa'dakilerine benzer modern yükseköğretim kurumları inşa edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar esnasında, modernizasyonun iki önemli aracı olan yurt dışına öğrenci gönderme ve alanlarında isim yapmış dünyaca tanınan yabancı bilim adamlarının ülkeye getirilmesi uygulamaları da yoğun olarak kullanılmıştır.

Atatürk'ün Anadolu'yu üç büyük kültür bölgesine ayırarak ifade ettiği, batı bölgesi için İstanbul Üniversitesi 1933 yılında Darülfünûnun ilgası ile modern esaslara göre yeniden kurulurken, Cumhuriyetin merkez bölgesi olan Ankara'da kurulması plânlanan Ankara Üniversitesi'nin ilk yapı taşlarını oluşturacak birimlerden Hukuk Mektebi 1925 yılında, adeta üniversite tabiatında inşa edilen Yüksek Ziraat Enstitüsü 1933 yılında ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 1935 yılında kurulmuştur. Atatürk'ün önderliğinde kurulan bu

yükseköğretim kurumları ülkemizdeki modern yükseköğretimin ilk örneklerini teşkil etmektedir.

Bu çalışmada, Osmanlı yükseköğretimi kısaca açıklanarak Atatürk'ün öndeliğinde gerçekleştirilen modernleşme hareketleri çerçevesinde, yükseköğretim modernizasyonu ele alınmıştır. Çalışmamızda, ülkemizde modern yükseköğretimin kuruluş temelleri ile amaç ve faaliyetlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2. CUMHURİYETİN DEVRALDIĞI OSMANLI YÜKSEKÖĞRETİMİ

18. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin başlıca yükseköğretim kurumları olarak sadece medreseler varlığını sürdürür iken, bu yüzyılın sonlarından itibaren -Osmanlı Devleti'ndeki Batılılaşma hareketlerine paralel olarak- Batı tarzında eğitim-öğretim veren meslek edindirmeye yönelik yüksekokullar açılmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'ndeki yükseköğretim kurumları, medreseler ile birlikte Batı tarzında açılan bu yüksekokullar ve Darülfünûndan oluşmaktadır.

Ortaçağ İslâm dünyasının ünlü, orta ve yükseköğretim kurumları olan medreseler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde gelişmelerini sürdürmüş, özellikle Fatih ve Kanuni gibi ileri görüşlü Osmanlı padişahlarının yaptığı yeni bir takım düzenlemelerle içinde bulunulan döneme göre iyi bir işlerlik kazanmıştır. Ancak, 16. yüzyıl sonlarından itibaren medreselerin aynı gelişmeyi sürdürdüklerini söylemek mümkün değildir. Bu yüzyılın sonlarından itibaren medreseler, yeni bilimlere kapılarını kapamakla kalmamış, tarih, matematik, felsefe, tıp gibi müspet bilimleri de programlarından çıkarmış ve gerçek dünya ile bağlarını kopararak daha çok “Şer’î İlimler”in okutulduğu birer dini öğretim kurumları halini almıştır (Koçer, 1991, s.12–13; Akyüz, 1989, s.88–89; Çadircı ve Süslü, 1982, s.3). Öyle ki her türlü eleştiri ve tartışma yöntemlerinden uzak, tamamen ezbere dayalı dogmatik bilgilerin verildiği medreselerden mezun olan kadı ve müftüler, meslek hayatlarında karşılaştıkları basit meseleleri dahi çözmekte aciz kalmaktadırlar (Çadircı ve Süslü, 1982, s.3). Ancak bununla birlikte medreseler, 18. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin tek yükseköğretim kurumları olma özelliğini sürdürmüştür.

18. yüzyıl başlarında birbiri ardınca uğranılan askeri yenilgiler ve bu yenilgiler sonucunda verilen büyük toprak kayıpları neticesinde ister istemez Batı Avrupa'nın üstünlüğünün bilincine varan Osmanlı Devleti'nde, bu tarihten itibaren çağa ayak uydurmak, Batılılaşmak amacıyla birtakım yenileşme hareketleri gerçekleştirilmeye başlanılmış ve bu kapsamda, ilk olarak -savaşlarda uğranılan yenilgiler dolayısıyla- ordunun yeniden ikame edilmesi çalışmalarına öncelik verilerek batı ölçülerine göre eğitim-öğretim veren Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn (1773), Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn (1795), Tıphâne-i Âmire (1827), Muzika-i Hümayûn (1831), Mekteb-i Harbiye (1835) gibi askeri yüksekokullar kurulmuştur (Koçer, 1991, s.25–39; Bilim, 1999, s.237–240; Yolalıcı, 1999, s.281–283). Osmanlı Devleti'nin ilk seküler nitelikteki bu askeri yüksekokulların açılmasının ardından -Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde- Mekteb-i Mülkiye (1859), Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1866), Hukuk Mektebi (1880), Sanayi-i Nefise Mektebi (1883), Gülhane Tababet Tatbikatı Mektebi ve Seririyatı (1898) gibi sivil nitelikteki yüksekokullar açılmaya başlanmış (Koçer, 1991, s.134–146; Bilim, 1999, s.240–244; Yolalıcı, 1999, s.283–284, 291–295; Özen, 1999, s.263),

böylelikle geleneksel eğitim – öğretim veren medreselerin yanında lâik yükseköğretim veren kurumlar yer almaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti’nde öğrencileri bir yandan yükseköğretime hazırlayan ve bir yandan da öğrencilere yükseköğretim ve eğitim veren okullar olan medreseler (Başgöz, 2005, s.23), -programlarında ve işleyişlerinde herhangi bir değişikliğe gidilmeksizin- 18. yüzyıldan itibaren açılmaya başlanan lâik eğitim – öğretim kurumları ile birlikte Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar eğitim – öğretim vermeye devam etmiştir.

Osmanlı Devleti’nin ilk üniversitesi olan Darülfünûn ise, Tanzimat döneminde Batılı anlamda üniversiteye duyulan ihtiyaç dolayısıyla kurulması çalışmalarına 1846 yılından itibaren başlanılmış, ancak bu amaçla yapımına başlanılan Ayasofya Camii yakınındaki binanın tamamlanması oldukça uzun sürdüğünden, 13 Ocak 1863 tarihinde Darülfünûn halka açık konferanslar şeklinde öğretime başlamıştır. Ancak bu ilk Darülfünûn kurma teşebbüsü halk için yapılan konferanslarla sınırlı kalmış, düzenli derslere bile başlanmadan kısa bir süre sonra Darülfünûn kapatılmıştır (Arslan, 1999, s. 297–298).

Darülfünûnu ikinci kez kurma girişimi 1869 yılında yayımlanan “Maarif-i Umumiye Nizâmnamesi” ile yeniden gündeme alınmış ve öncesine göre daha gelişmiş, daha kapsamlı bir Darülfünûnun kurulması tasarlanmıştır. Buna göre, Darülfünûnun, ilmi, idarî, malî ve hukukî durumu belirlenmekte, Hikmet (Felsefe) ve Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulûm-ı Tabiiye ve Riyaziye olmak üzere üç şubeden oluşması öngörülmektedir (İhsanoğlu, 1992, s.409–411; Arslan, 1999, s.298–299). Osmanlı Devleti’nin ikinci Darülfünûnu olan “Darülfünûn-ı Osmanî”, 20 Şubat 1870 tarihinde -Sadrazam Ali Paşa’nın da hazır bulunduğu bir törenle- öğrenime açılmış, ancak öğrenci, öğretim üyesi, sosyal, kültürel ve ekonomik yetersizlikler dolayısı ile Darülfünûn-ı Osmanî tam bir üniversite tarzında işleyişe geçmeden üç yıl içerisinde (1873) kapatılmıştır (Arslan, 1998, s.410).

Üçüncü teşebbüs olarak, 1874 yılında Maarif Nâzırı Safvet Paşa tarafından Galatasaray Sultanîsi binasında “Darülfünûn-ı Sultanî” adıyla üç mektepten oluşan (Hukuk Mektebi, Turuk ve Maabir Mektebi, Edebiyat Mektebi) bir Darülfünûn açıldıysa da kısa bir süre sonra bu da kapatılmıştır (Arslan, 1999, s.299–300).

Böylelikle üç kez açılıp kapanan Darülfünûn, uzunca bir aradan sonra 1900 yılında Sadrazam Sait Paşa’nın telkiniyle “Darülfünûn-ı Şâhâne” adıyla yeniden açılmış ve yeni bir nizamnameyle eğitim - öğretime başlamıştır (Tekeli, s.658). II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle canlılık kazanan Darülfünûn, 1909’da “Darülfünûn-ı Osmanî” adını alarak yeniden teşkilatlandırılmış ve 1912 yılında Maarif Nazırı Emrullah Efendi zamanında yapılan yeni düzenlemelerle Darülfünûn çağdaş anlamda bir üniversite işlevi kazanmaya başlamıştır (Özen, 1999, s.264). I. Dünya Savaşı yıllarında, 1915 yılında 19 Alman ve 1 Macar profesörün ülkeye çağırılmasıyla başlatılan reform hareketi çerçevesinde Alman profesörlerin, V. Humbolt geleneğine göre üniversiteyi araştırmaya yöneltmeye çalışmaları (Tekeli, s.659-660), ayrıca bu dönemde Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi kendini yetiştirmiş genç kabiliyetler sayesinde Darülfünûn-ı Osmanî’de ilk ciddi bilimsel araştırmalar görülmeye başlanmıştır (Taşdemirci, 2003, s.1016). Ancak, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması (30 Ekim 1918) maddeleri gereğince Alman ve Avusturya-Macar uyruklu profesörlerin

ülkeyi terk etmek zorunda kalmaları nedeniyle Darülfünûn reform hareketinden istenilen sonuca ulaşamamış ve Darülfünûn Avrupa düzeyinde bir üniversite niteliğine kavuşturulamamıştır (Hatipoğlu, 2000, s.63-64; Widmann, 2000, s.63).

Bu gelişmeler sonrası, 1919 yılında Darülfünûnunun durumunu iyileştirmek amacıyla, üniversitenin yeniden düzenlenmesi yoluna gidilmiş ve 1912 yılından itibaren özellikle Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından gündemde tutulan özerklik talepleri Osmanlı yönetimince de kabul edilerek, 11 Ekim 1919 tarihli “Darülfünûn-ı Osmani Nizâmnamesi” ile Darülfünûna bilimsel özerklik tanınmıştır (Arslan,1998, s.414–415).

Cumhuriyet yönetimine bu nizamname esasları dâhilinde geçen ve ülkenin tek üniversitesi olan Darülfünûn, Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fen Medreseleri (Fakülteleri) ile Dışçılık ve Eczacılık Mekteplerinden oluşmaktadır.

3. MODERN YÜKSEKÖĞRETİMİN KURULMASI

Batı Avrupa'nın 15. yüzyıldan itibaren kendi içinde gerçekleştirdiği sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler sonucu ulaştığı gelişmişlik düzeyine ulaşma ve hatta onun da ötesine geçme idealinin hayata geçirilebilmesi, ancak modern, demokratik, laik ve milli esaslar doğrultusunda devlet ve toplum yapısının yeniden inşası ve bu esaslar dâhilinde bilim ve teknoloji alanında gerçekleştirilecek ilerlemelerle mümkün olabilirdi. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlandırılmasının hemen ardından, belirtilen esaslar dâhilinde devlet ve toplum yapısının yeniden inşası için siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda bir dizi inkılâplar gerçekleştirilmeye başlanılmış ve yapılan bu değişikliklere paralel olarak eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması çalışmalarında yükseköğretimin modernizasyonuna büyük önem verilmiştir.

Batı tarzında eğitim – öğretim veren yüksekokullar, medreseler ve Darülfünûndan oluşan Osmanlı yükseköğretimini devralan Cumhuriyet yönetiminin, yükseköğretimin modernleştirilmesi doğrultusunda gerçekleştirdiği ilk önemli uygulamalardan biri “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”nun kabulüdür.

18. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlanan Batı tarzı eğitim – öğretim kurumları ile birlikte Osmanlı Devleti'nin geleneksel eğitim – öğretim kurumlarından olan medreselerin varlığını sürdürmesi -bu farklı kurumlar ve farklı sistemler içerisinde yetişen- değişik zihniyetlere sahip iki farklı neslin ortaya çıkmasına neden olmuş (Özodaşık, 1999, s.26), dolayısıyla medreseler, modernleşme hareketlerinin karşısındaki en önemli engellerden birini teşkil etmiştir. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilânını takiben 3 Mart 1924 tarihinde 430 sayılı yasa ile kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ile ülkedeki bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanarak eğitimin denetlenmesi sistemli hale getirilmiş, değişik dünya görüşlerine hizmet eden insan yetiştirilmesi sorunu halledilmeye çalışılmıştır (Okur, 2005, s.102). Bu kanunun getirdiği yeni düzenlemeler ile 1924 yılında medreseler kapatılmış ve “yüksek din uzmanları” yetiştirmek amacıyla Darülfünûnda bir İlahiyat Fakültesi kurulmuştur (Doğan, 2009, s.698). Böylelikle, ilköğretimden yükseköğretime kadar, ülkedeki tüm eğitim-öğretim kurumlarında ortak bir amaç birliği sağlanmaya çalışılmış (Okur, 2005, s.102), eğitim sisteminin modernleşmesi doğrultusunda önemli bir adım atılmıştır.

Ülkenin en yüksek eğitim kurumu olan Darülfünûnun modernizasyonu ise Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hükûmetin gündeminde yer almaya başlamış, dönemin Maarif Vekili Vasıf Bey, TBMM’de 1924 yılı Bakanlık bütçesi görüşmeleri sırasında bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Darülfünûnu, garbın tekemmulâtı medeniyesi derecesine isâl etmek (ulaştırmak) ve tesis etmek ve onu hayatı mesaisini bu noktaya doğru tevcih (çevirmek) ve teksif etmek (yoğunlaştırmak) vekâletin umdesidir (ilkesidir), hedefi faaliyetidir... Şunu da arz edeyim ki Darülfünûnun bu günkü vaziyeti Avrupa Darülfünûnlarının rub’u (dörtte biri) bile değildir. Kürsüler, müderrisler, dersler itibariyle rub’u bile değildir. Arkadaşlar! Türk milleti yeni bir hedefe doğru yürüyor. Medeniyete doğru yürüyor. Timsâli medeniyet (medeniyetin timsali – sureti), Darülfünûn olacaktır. Maarif Vekâleti Darülfünûnu basit bir vaziyette bırakamaz. Bıraktığı vakit vazifesini yapmamış olacaktır.” (TBMM Z.C., 17.04.1340, s.824-825)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünûnun durumunu iyileştirmek, daha iyi koşullarda çalışmasını imkân sağlamak için yeni bir takım düzenlemeler yapılmıştır. İlk olarak Darülfünûnun yer sorunu çözülmüş ve Yıldız Sarayı’nın yaklaşık 30.000 kitaplık kütüphanesi Darülfünûna verilmiştir (Önsoy, 1998, s.645). 01 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı Kanunla Darülfünûna “hükmi şahsiyet” verilmiş ve “mülhak bütçe ile idare olunan” bir kurum haline getirilmiş, ayrıca bu kanunun kabulünden 20 gün sonra çıkarılan, 21 Nisan 1924 tarihli “İstanbul Darülfünûn Talimatnamesi” ile Darülfünûna “ilmi ve idari özerklik” verilmiştir (Hatipoğlu, 2000, s.81-82). Böylece Darülfünûn bilimsel, yönetsel ve mali özerkliği olan bir kuruma dönüşmüştür.

Cumhuriyet yönetimi ilk on yıllık sürede Darülfünûnun öğretimine ve programına karışmamış, gelişmeleri üniversiteden beklemiştir. Ancak Darülfünûn, Cumhuriyet yönetiminin tüm destek ve çabalarına rağmen kendisinden beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Bununla birlikte Darülfünûn hocaları ve yöneticileri zaman zaman eski rejim yanlısı tutum ve davranışlar sergilemiştir. Nitekim 1924 yılında Darülfünûn hocaları “Latin Harfleri” kabul edilirse, protesto anlamında bir tek satır yazmayacaklarını, kalemlerini kıracaklarını açıklamışlar, yine aynı yıl Darülfünûn bahçesinde fotoğraf çektiren bir grup öğrenci, fotoğraf çektirmeyi günah sayan Darülfünûn hocaları tarafından cezalandırılmıştır (Hatipoğlu, 2000, s.90; Özata, 2007, s.108-109).

Darülfünûnun kendisinden beklenen gelişmeyi gösterememesi, rejim karşıtı tavır ve davranışlar sergilemesi önce basında, daha sonrada Mecliste çeşitli şekillerde Darülfünûna yönelik eleştirilerin gündeme gelmesine yol açmıştır. Özellikle 1925 yılında Darülfünûnun bütçesi görüşmeleri esnasında TBMM’de söz alan milletvekillerinin hemen hemen hepsi Darülfünûna yönelik çeşitli eleştirilerde bulunarak, Darülfünûnun mevcut durumunun yetersizliğine, bu kurumun genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin ihtiyacı olan nitelikli insan gücünü yetiştiremeyeceğine dikkatleri çekmeye çalışmışlardır (Başar, 2004, s.171). Görüşmeler sırasında, söz alan Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, “Meşrutiyetin bir adım ilerletmiş olduğu Darülfünûnu, Cumhuriyetin birkaç adım daha ileriye götürmekle mükellef bulunduğunu” belirterek Darülfünûnun ıslahı konusunda şunları önermiştir:

“...Darülfünûnun başına Avrupa'nın en mütehasşis adamlarından bir rektör, bir müdürü umumî getirmek ve bu müdürü umumînin yanına şimdiki Emin Beyi de terfik ederek, kendisinin vaki olan tecrübelerinden de istifade ettirilmek, sair müderrisler içinde de yetişmemiş müderrisler varsa onların fevkine de birer müderris getirterek heyeti tedrisiyei hâzırayı yetiştirmek lâzımdır...” (TBMM Z.C., 21.04.1341, s.304-305)

Ancak hükümet, Darülfünûnun eğitim-öğretim faaliyetleri, bilimsel çalışmalardaki yetersizliği ve gerçekleştirilmekte olan inkılâplara karşı görevini yerine getirmemesi doğrultusunda Mecliste gündeme getirilen tüm eleştirilere ve ıslahat önerilerine karşın, Darülfünûna direkt olarak müdahale etmek istememiş ve Darülfünûndan beklenen gelişmeyi bizzat kendisinin gerçekleştirmesi için bir süre daha beklemeyi tercih etmiştir.

1926 yılında dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında, Darülfünûn konusundaki düşüncelerini şu sözleriyle açıklamıştır:

“Darülfünûn doğrudan doğruya müstakil bir müessesemizdir. Milletın manevi kudretinin mümessillerinden (temsilcilerinden) biridir. Kabul etmek lâzım gelir ki, Darülfünûn denen müessese doğrudan doğruya Maarif Vekâleti'nin (Milli Eğitim Bakanlığı) emri altında bir müessesese değildir. Eğer lalettayın (sıradan) herhangi bir şahıs Darülfünûnun müessesesine şu tarzda, bu tarzda hareket edin diye emir verecek olursa orada Darülfünûn yok demektir. Arkadaşlar, müesseselerin hukukî salahiyetini (yetkilerini) muhafaza etmek, doğrudan doğruya o müesseseleri yaşatmak demektir. Bir memlekette Darülfünûn müstakil yaşar ve tedrisat (öğretim) itibariyle müderrislerin nokta-i nazarı (görüşü) alınarak umumî hatlar çizilirse o vakit Darülfünûnun hakiki semerelerini (verimini) kabul etmek icap eder. Yoksa Darülfünûn Emininin (rektörünün), Darülfünûn heyetinin ve Darülfünûn Divanının yaptıkları program lalettayın (sıradan) bir vekil tarafından bozulacak olursa, o Darülfünûn vazifesini yapmış olamaz.” (TBMM Z.C., 23.05.1926, s.445-446)

Dolayısıyla Mustafa Necati Bey, Darülfünûnun bir bilim müessesesi olması dolayısıyla onun bilimsel özerkliğine müdahale edilmemesi gerektiğini düşünmekte, bu ise gerçekte hükümetin Darülfünûna olan bakışını ve tutumunu yansıtmaktadır.

3.1. Ankara Hukuk Mektebi'nin Kuruluşu

Cumhuriyetin ilânı ve Halifeliğin kaldırılmasına takiben, eski hukukun yerini alacak modern hukuk kanunlarını hazırlayacak ve uygulayacak hukukçuları yetiştirmek amacıyla Ankara'da yeni bir hukuk okulunun kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Gerçekte, ülkenin tek üniversitesi olan İstanbul'daki Darülfünûna bağlı Hukuk Medresesinde bazı değerli hocalar bulunmakla birlikte, bunların büyük bir kısmının modern hukukun esaslarını kısa sürede ve yeterince kavrayabilecek yeterlikte olmamaları (Mumcu, s.548), diğer taraftan Darülfünûnun yeni devletin kuruluşuyla başlayan inkılâp hareketlerine kayıtsız ve hatta eski rejimi destekler nitelikte tavır ve davranışlar sergilemesi, Cumhuriyet hükümetini Ankara'da modern esaslara göre yeni bir hukuk okulu kurmaya yöneltmiştir.

23 Şubat 1925 tarihinde TBMM’de uzunca süren görüşmelerden sonra, yeni hukuk nesli yetiştirmek amacıyla, Ankara’da Adliye Vekâleti’ne bağlı Leyli Hukuk Mektebi’nin açılması kararlaştırılmıştır (TBMM Z.C., 23.02.1925, s.282–287). Bunun üzerine, Ankara’da açılması kararlaştırılan Hukuk Mektebi’nin başına devletler hukukçusu Cemil (Bilsel) Bey getirilmiş ve hepsi de Avrupa’da öğrenim görmüş hukukçulardan oluşan okulun öğretim kadrosu kurulmuştur (Mumcu, s.549).

Ankara Hukuk Mektebi, akademik öğretim programının hazırlanması ve yönetim biçiminin belirlenmesi gibi gereken hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 5 Kasım 1925 tarihinde Cumhuriyetin ilk yüksekokulu olarak Atatürk’ün açılış konuşmasıyla öğretime açılmıştır. Atatürk yaptığı konuşmasında Hukuk Mektebi’nin kuruluş amacını ve bu okulun açılmasından duyduğu memnuniyeti şöyle belirtmiştir:

“Zannederim ki, Ankara Mektebi Hukuku (Ankara Hukuk Mektebi) ile, Cumhuriyet hukukunu yalnız zahiri (görünüşü) ve lâfzî şekliyle (sözyle) değil, fakat şuurî (bilinçli) ve iz’ânî (kavrayış) mahiyetiyle, kanunlarıyla ve erbabı hukukiyle (hukuk adamlarıyla) izah edecek (açıklayacak) ve müdafaa edecek (savunacak) tedbire tevessül etmiş (başvurmuş) oluyoruz... Cumhuriyetin müeyyidesi (yapıcısı) olacak bu büyük müessesenin küşadında (açılmasında) hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1997, s.250-252)

Ankara Hukuk Mektebi, İstanbul Darülfünûnu Hukuk Medresesi’ne (Fakültesine) denk bir müessese olarak kurulmuş (Arslan, 1998, s.421), ve adı 1927 yılında “Hukuk Fakültesi” olarak değiştirilmiştir. Kurulduğu andan itibaren tam bir bilimsel özerklik içinde çalışmalarını sürdüren Ankara Hukuk Fakültesi, 1941 yılına kadar Adalet Bakanlığı’na bağlı iken bu tarihten itibaren Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmiş, 1946 yılında ise kurulan Ankara Üniversitesi’nin özerk bir ögesi durumuna gelmiştir (Mumcu, s.500).

3.2. İstanbul Üniversitesi’nin Kuruluşu

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hükümet, ülkenin tek üniversitesi olan Darülfünûndan gereken her türlü ilgi ve desteğini esirgememiş, Darülfünûnun kendisinden beklenen gelişmeyi bizzat kendisinin gerçekleştirmesini uygun görmüştür. Ancak Darülfünûn hükümetin tüm desteği ve teşvikine rağmen, Cumhuriyetin ilanından itibaren geçen süre zarfında kendisinden beklenen gelişmeyi gösterememiştir. Bu ise özellikle 1929 yılından itibaren Darülfünûna karşı duyulan memnuniyetsizliklerin ve eleştirilerin artmasına yol açmıştır.

Nitekim Maarif Vekili Cemâl Hüsnü (Taray) 9.10.1929 tarihinde Darülfünûna yaptığı ziyaretinde adeta bir ihtar mahiyetinde konuşma yapmış, bu konuşmasında Cemâl Hüsnü Bey; “Darülfünûn muhtariyetine şimdiye kadar çok itina eden Cumhuriyet hükümetinin Darülfünûnunda yapılması zarurî ıslâhatın yine Darülfünûn tarafından yapılmasını beklediğini” önemle belirttikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Türkiye Cumhuriyeti’ni bu gün şiddetle alâkadar eden içtimaî, iktisadî hülâsa ilmi bütün meselelerde Darülfünûnumuzu yanda değil, daima çok önde görmek isteriz. İnkılâbımız, her şeyden evvel, denilebilir ki maarif ve fikir inkılâbıdır; Darülfünûnun kuvvetli ışıkları, bütün vatandaşların ruhlarında ve dimağlarında

derece derece bu mukaddes inkılâp heyecanını daima beslemeli ve daima canlı tutmalıdır. İlim ve hakikat menbaı (kaynağı) olan Darülfünûn, aynı zamanda millî gayelerin mukaddes heyecanlarını Türk aleminin her tarafında ve her Türkün kalbinde aynı istikamete tevcih edecektir (yöneltecektir).

İlmin vatanı olmadığını biliyoruz, artık istiyoruz ki vatanımızın da ilmi olsun; tarihimizin ve azametli (büyük) inkılâbımızın bu çok şerefli mükellefiyetinin edasını (yükümlülüğünün yerine getirilmesini) memleket sizlerden bekliyor.” (BCA, 30.10.0.0.141.10.2)

Dolayısıyla Cemâl Hüsnü Bey Darülfünûnun Türk inkılâbına ışık tutmasını ve kendisinden beklenen bilimsel gelişmeyi bir an evvel gerçekleştirmesini istemiştir.

Ancak Darülfünûnun düzelmesi ve ilerlemesi bir türlü gerçekleşmemiştir. Neticede Türkiye Büyük Millet Meclisi, Darülfünûnun 1932 yılı bütçesini ancak bir reform ve yeniden organizasyon şartıyla onaylamayı kabul etmiştir (Hirsch, 2000, s.210).

Darülfünûnda yapılacak reform hakkında incelemelerde bulunarak rapor hazırlamak üzere İsviçreli Profesör Albert Malche, hükûmet tarafından Türkiye’ye davet edilmiştir. Prof. Malche, 1932 yılında Darülfünûnda incelemelerde bulunarak görüşlerini bir rapor halinde Maarif Vekâleti’ne sunmuş ve Malche’in bu raporu Atatürk tarafından titizlikle incelenmiştir. Atatürk, gerek Malche’in raporunda önemli gördüğü hususları ve gerekse rapor hakkındaki kendi görüşlerini not ederek belirtmiştir. Kendi el yazısı ile yazdığı bu notlarında Atatürk’ün, esas olarak şu hususlara yer verdiği görülmektedir:

“İstanbul Darülfünûn’u lağv olunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır. Bunun tesisine Maarif Vekâleti memurdur...
Hürriyet-i ilmiye (bilimsel özgürlük) mahfuz (korunmalı). Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale...
İstanbul Darülfünûn’u, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevk eden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir...
Birkaç sene için teveccüh olunacak istikameti Vekâlet tesbit etmeli...
Hoca tayin ve azlinde Vekâlet hâkim olmalıdır...
Darülfünûnun en büyük zaafı, şahsî mülâhaza ve araştırmaya sevk eder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malûmat veriliyor...
Edebiyat Fakültesi çok fena...
Darülfünûn hocaları yoktur. Şimdilik hariçten getirtmek lâzımdır...” (Kocatürk, 1984, s.6–7)

Atatürk’ün bu görüş ve direktifleri doğrultusunda harekete geçen hükûmet, modern bir üniversitenin kurulması çalışmalarını başlatmış, bu kapsamda gereken hazırlıkları yapmak üzere Maarif Vekâleti’nde bir komisyon oluşturulmuş ve fakültelerden de görüş istenilmiştir (Çaycı, 1992, s.791). Yapılan çalışmalar neticesinde Darülfünûnda köklü bir değişikliğe gidilmeden iyileştirmenin mümkün olamayacağı sonucuna varılmış ve “İstanbul Darülfünûnunun İlgasına ve Maarif Vekâleti’nce Yeni bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun” teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 31 Mayıs 1933 tarihinde görüşülerek kabul edilmiştir (TBMM Z.C., 31.05.1933, s.465–467). Böylelikle kabul edilen bu yasaya göre, İstanbul Darülfünûnu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilâtları ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren kaldırılıyor, yerine

1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren “İstanbul Üniversitesi” adı ile yeni bir müessese kurmak üzere Maarif Vekâleti görevlendiriliyordu.

Yeni üniversitenin kuruluş çalışmalarını yürütmek ve Darülfünûndan üniversiteye aktarılabilecek öğretim üyelerinin seçimini belirlemek üzere Maarif Vekâleti bünyesinde “İslahat Komitesi” adı verilen bir kurul oluşturulmuştur. Prof. Malche’in başkanlığındaki bu kurulda, Mühendis Mektebi Müdürü Prof. Kerim (Erim) Bey, Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden Avni (Başman) ve Rüştü (Uzel) Beyler ve Ankara Lisesi Müdürü Osman (Horasan) Bey bulunmaktadır (Ergün, 1982, s.141; Özata, 2007, s.151).

İslahat Komitesi’nin yaptığı çalışmalar neticesinde Darülfünûnun 240 kişiden oluşan öğretim üyesinden 157’si kadro dışı bırakılmış (Hatipoğlu, 2000, s.120), böylelikle yeni üniversitenin akademik kadrosunun Darülfünûndan aktarılan 83 öğretim üyesi ile yurt dışında öğrenim ve ihtisaslarını başarı ile tamamlayıp yurda dönen gençler ve yurt dışından getirilecek yabancı profesörlerden oluşması kararlaştırılmıştır.

Yeni üniversiteye getirtilecek -özellikle dünyaca tanınmış önemli çalışmaları bulunan-yabancı bilim adamları üzerinde araştırmaların yoğunluk kazandığı bu dönemde, 1933 yılı başlarında Almanya’da iktidara gelen Adolf Hitler yönetimindeki Nasyonal Sosyalistler’in uyguladıkları ırkçı politika dolayısıyla pek çok değerli Alman bilim adamının ülkeyi terk etmek zorunda kalması Türkiye için önemli bir fırsat alanı oluşturmuştur. Bu sırada, Naziler tarafından makamlarından ilk kovulanlar arasında olan Macaristan doğumlu Frankfurt’lu patoloğ Prof. Dr. Philipp Schwartz, ailesiyle birlikte İsviçre’ye yerleşerek, “Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland”ı (Alman Bilim Adamları İçin Acil Yardım Örgütü) kurmuştur (Reisman, 2007, s.259). Schwartz ile iletişime geçen Malche’in tavsiyesi üzerine Türkiye, Schwartz’ı Ankara’ya davet etmiş ve 5 Temmuz 1933 tarihinde Ankara’da yapılan toplantıya Schwartz Notgemeinschaft üyelerinin özgeçmişlerini de getirirken, Maarif Vekili Reşit Galip İstanbul Üniversitesi’ndeki boş profesörlük kadrosunun tam listesiyle gelmiştir. Türkiye’de ihtiyaç duyulan disiplinler ve mesleklerde en yüksek kabiliyete sahip olan kişileri seçmek amacıyla yapılan bu dokuz saatlik görüşmenin ardından, İstanbul için tamamı Notgemeinschaft üyesi toplam 33 profesör adayı seçilmiş (Reisman, 2007, s.259-260) ve Schwartz ile Reşit Galip arasında bir protokol imzalanmıştır. İki kısımdan oluşmakta olan bu protokolün ilk kısmında profesörlerin isimleri yer alırken, ikinci kısmında profesörlerin çalışma koşulları ve ücretleri konusundaki esaslara yer verilmiştir. Buna göre, sözleşmelerin üç yıllık olması, istenildiğinde daha uzun süreli olarak yenilenebilmesi ve uzatılabilmesi, profesörlere ailevi durumlarına, yaşlarına ve bilimsel şöhretlerine göre net olarak 350-500 lira arasında ücret ödenmesi, geliş ve dönüş masraflarının karşılanması ve tam bir huzur içinde çalışmalarının sağlanması gibi hususlar taahhüt altına alınmıştır (Dölen, 2007, s.119).

Türkiye’de İslahat Müşavirliği görevini sürdürmekte olan Prof. Malche’in aracılığıyla gerçekleştirilen bu görüşmelerden sonra, ilk mukaveleler 4 Ekim 1933 günü A. Malche, Philipp Schwartz ve ilgili profesörlerin hazır bulunmasıyla Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü Bey’in huzurunda Cenevre’de imzalanmıştır (Taşdemirci, 2003, s.1021).

Yabancı profesörlerin Türkiye’de çalışma koşullarını belirleyen bu mukavelelerdeki ortak maddelerin en önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür:

- Mukavelelerin süresi genellikle beş yıldır.
- Öğretim üç yıl süreyle Almanca, Fransızca ve İngilizce gibi yabancı dillerden biriyle yapılacaktır. Üç yıldan sonra Öğretim Türkçe ile yapılacaktır.
- Üçüncü yılın sonuna kadar okutulan derslerin kitapları Türkçe olarak hazırlanacaktır.
- Genç Türk bilim adamlarının yetişmesi için, lisans programındaki derslerin dışında, ücretsiz olarak lisans-üstü seviyede dersler verilecektir.
- Gerekliğinde ihtisas alanı ile ilgili konularda Türk Hükümeti’ne müşavirlik görevi yapılacaktır.
- Profesörler bütün çalışma zamanını öğretim ve araştırmaya sarf edecek, derslerini ve sınavlarını bizzat kendileri yapacaktır (Taşdemirci, 2003, s.1023).

Yabancı bilim adamlarının bu hizmetlerinin karşılığı olarak; Maarif Vekâleti, kendilerine yüksek maaş, sağlık sigortası, taşınma ve yol giderlerini ödeyecek, ayrıca profesörlere çalışma ekibini Türkiye’ye getirip görevlendirme hakkı ve devlet himayesi garantisi verilecektir (Aydoğan, 2005, s.110).

Notgemeinschaft bilim adamlarının Türkiye’ye göç etmelerine ilişkin anlaşma sonuçlandıktan sonra Albert Einstein, Başbakan İsmet İnönü’ye bir mektup göndererek, “Almanyalı kırk profesör ve doktorun, bilimsel ve tıbbî çalışmalarını Türkiye’de devam ettirmelerine izin vermesini” rica etmiş ve yüksek sayıdaki başvuranlar arasından dikkatle seçildiklerini söylediği bu bilim adamlarının bir yıl boyunca Türkiye’de maaşsız çalışabileceklerini de belirtmiştir. Ancak Einstein’ın arabuluculuğunu yaptığı bu Alman bilim adamlarının Türkiye’de çalışmalarına dair ricası, Başbakan İnönü’nün 14 Kasım 1933 tarihli Einstein’a gönderdiği cevap niteliğindeki yazısında, Türkiye’nin “kırktan fazla profesör ve doktorla iletişime geçtiğini” açıkça ifade etmesiyle son bulmuştur (Reisman, 2007, s.262–268).

Yabancı profesörlerin ülkeye getirilmesi çalışmalarında önemli rol oynayan Maarif Vekili Reşit Galip, yabancı profesörlerin seçiminde aradıkları esasları ve ülkeye getiriliş amaçlarını şöyle açıklamıştır:

“Ecnebi profesörlerin seçiminde aradığımız birinci esas, bunların kendi vatanlarının üniversitelerinde dahi profesörlük etmiş bulunmaları ve isimlerinin memleketlerinin sınırlarından dışarıda da tanınmış olmasıdır. Yeni irfan yurdumuzun biran evvel dünyadaki eşlerinin en iyilerinden daha iyi dereceye çıkabilmesi için kuruluş, işleyiş ve yükseliş merhalelerinin azamî derecede kısaltılması için, genç Türk âlimlerinin kuvvetli rehber yanında çabuk yetişmeleri için ve en nihayet laboratuvarların, seminerlerin, umumiyetle tedrisatın (öğretimin) ilmî surette teşkilatlanması, bütün fakültelerde orijinal tetkik çığırının açılması ve hakikî üniversite ruh ve ananesinin derhal kök salabilmesi için ecnebi profesörler sayısını mümkün olduğu kadar arttırmayı en uygun ve en cezrî (köklü) çare olarak kabul ettik.” (Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ağustos 1933, s.6)

Dolayısıyla modern üniversite anlayışının ülkeye yerleşmesi ve ülkenin kalkınıp çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmasını sağlayacak genç Türk bilim adamlarının bir an evvel yetişmelerine imkân sağlamak amacıyla alanlarında en iyi, dünyaca tanınmış bilimsel çalışmaları olan çoğunluğu Alman bilim adamı olmak üzere yaklaşık 70 kadar yabancı bilim adamı ülkeye getirilmiş, İstanbul Üniversitesi'nin Tıp ve Fen Fakülteleri başta olmak üzere Hukuk Fakültesi ve Edebiyat Fakültelerinde görevlendirilmişlerdir (Özata, 2007, s.170–171; Tekeli, s.654; Widmann, 2000, s.118).

Gerçekte, çağdaş bilim anlayışının ülkeye kazandırılmasında yabancı bilim adamları sadece bir araç olacak, Türk kültür ve medeniyetini geliştirip, ülkesini ve milletini çağdaş medeniyetler seviyesine çıkartacak bilimsel çalışmaları yapacak olanlar ise yine bu ülkenin içinden çıkmış, ülkesinin ve milletinin ihtiyaçlarını, çektiği sıkıntıları bilen, bizzat bu ülkenin kendi insanı olacaktır. İşte bu amaçla, daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hükûmet tarafından eğitim amaçlı yurt dışına gönderilip, eğitimlerini ve ihtisaslarını başarıyla tamamlayarak ülkeye dönen genç bilimciler İstanbul Üniversitesi'nin çeşitli birimlerine profesör muavini olarak atanmışlardır. Böylelikle, aralarında Remziye Hisar, Ömer Lütfi Barkan, Ali Rıza Berkem, Cahit Arf gibi isimlerin yer aldığı daha sonra bilim alanındaki çalışmalarıyla adlarını dünya çapında duyuracak, alanlarında birer öncü olacak olan bu genç bilimciler yabancı profesörlerin yanına profesör muavini olarak atanmak suretiyle, onların tecrübe ve deneyimlerinden yararlanarak en kısa sürede kendilerini yetiştirmelerine imkân sağlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi eski ve yeni öğretim üyelerinden oluşan kadrosuyla 18 Kasım 1933 tarihinde, yeni Maarif Vekili Hikmet (Bayur) Bey ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Neşet Ömer Beyin yaptıkları açılış konuşmalarıyla eğitim – öğretime başlamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Kasım 1933, s.1).

1933 yılında Darülfünûn kapatılarak yeniden inşa edilen İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Tıp Fakültesi ve Fen Fakültesi olmak üzere 4 fakülte ve Türk İnkılabı Enstitüsü, İslâm Tetkikleri Enstitüsü, Millî İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, Türkiyat Enstitüsü, Coğrafya Enstitüsü, Morfoloji Enstitüsü, Kimya Enstitüsü, Elektro - Mekanik Enstitüsü olmak üzere 8 enstitüden oluşmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ağustos 1933, s.6).

Gerçekte, 1933 yılında İstanbul Darülfünûnu'nun kapatılması ve yerine yeni bir üniversitenin açılmasına dair kanunun kabulüyle, Türkiye'de yükseköğretimin mevcut skolastik zihniyetin etkisinden kurtarılması ve Cumhuriyet rejiminin içeriğine uygun uluslararası standartlarda yeniden yapılanması amaçlanmıştır. Nitekim, bu dönemde üniversite terimi ile birlikte, “Emin” yerine “Rektör”, Fakülte “Reis”leri yerine “Dekan”, profesör muavini yerine “Doçent” kavramları ilk kez kullanılmaya başlanmıştır (Taşdemirci, 2003, s.1024).

İstanbul Üniversitesi'nin işleyişi ile ilgili esaslar ise 24 Ekim 1934 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi” ile belirlenmiştir. Sözü edilen bu Talimatnamede Üniversitenin özerkliğine dair bir ifadeye yer verilmemiş, ayrıca 3. maddesinde Üniversitenin idarecisi olan Rektörün, Üniversitede Maarif Vekilinin mümessili (temsilcisi) olduğu belirtilmiştir (Hatipoğlu,

2000, s.105). Dolayısıyla kurulan İstanbul Üniversitesi büyük ölçüde Maarif Vekâleti'nin denetimi altına alınmış olmaktadır.

1933 Üniversite Reformu çerçevesinde tamamen yeni baştan kurulan İstanbul Üniversitesi'nin çağdaş üniversiteler niteliğinde yapılandırılması ve bu doğrultuda Üniversiteye bir işlerlik kazandırılması için –öncelikle merkezîyetçi bir yaklaşımla- Üniversitenin denetimi, yayımlanan 1934 yılı Talimatnamesi ile büyük ölçüde devlet kontrolü altına alınmıştır. Bu uygulamadaki temel amacın, henüz yeni kurulmuş olan Üniversitenin modern, lâik ve demokratik esaslar doğrultusunda yapılanmasına ve aynı anlayış çerçevesinde ileride üniversiteyi kendi başlarına yönetebilecek kişilerin yetişmesine ve böylelikle de modern bilim anlayışının ülkeye yerleşmesine olanak sağlamak olduğu söylenebilir.

3.3. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu

1933 yılında modern üniversite anlayışı çerçevesinde kurulan bir diğer yükseköğretim kurumu, Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'dür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de ziraat ile ilgili alanlarda bilimsel araştırmalar yapmak, tarımsal üretimi modernleştirmek ve dolayısıyla çiftçinin bilimsel metotlar dâhilinde toprağını işlemesini sağlamak amacıyla Ankara'da bir yükseköğretim kurumunun açılması kararlaştırılmıştır.

Gerçekte, İstanbul'da 1882 yılından beri eğitim-öğretim vermekte olan “Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi” bulunmaktaydı. Ancak, tatbikat bakımından oldukça iyi olduğu söylenebilecek olan bu ziraat yüksekokulunda –bu dönemlerde kurulan diğer yüksekokullarda olduğu gibi, okulun araştırma için donatılmamış ve bunun için elemanların da olmaması dolayısı ile- ziraat ile ilgili bilimsel araştırmalar yapılmamaktaydı (Akman,1990, s.4).

1927 yılında, Almanya Tarım Bakanlığı Zirai Kurumlar Genel Müdürü olan Prof. Dr. Oldenburg, Ziraat Vekâleti'nin isteği üzerine tarım okullarının ıslahı ve geliştirilmesi için Türkiye'ye davet edilmiştir (Ergün,1982, s.121). Bunun üzerine, Prof. Dr. Oldenburg başkanlığında on bir kişiden oluşan bir Alman bilim adamları kurulu, 1927 yılında Türkiye'ye gelerek, ziraat alanında incelemelerde bulunmuşlar ve konu hakkında Türk Hükümetine bir rapor sunmuşlardır. İçlerinde Berlin Yüksek Ziraat Mektebi Rektörü Schuht'un da bulunduğu bu Alman bilim adamları, taşrada kurulan Orta Ziraat Mekteplerinin ziraat öğretimi için uygun olmadıklarını belirtmişler (Taşdemirci, 2000, s.201) ve hazırladıkları raporda modern bir Tarım Yükseköğretim Kurumu açılmasını önermişlerdir. Alman bilim adamlarının bu tavsiyesi hükümetçe de uygun görülmüş ve Ankara'da açılması kararlaştırılan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün temelini oluşturan, 05.07.1927 tarihli ve 1109 sayılı “Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Âli Mektepleri Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islahına Ait Kanun” adlı yasa çıkarılmıştır (Hatipoğlu, 2000, s.154). Bu yasanın kabulünden sonra, aynı yıl Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün faaliyette bulunacağı binaların temelleri atılmış (Kadioğlu, 2007–2008, s.185), ayrıca Osmanlı'dan kalan Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi 1928 yılında kapatılarak iki yıllık bir hazırlıktan sonra 1930 yılında Ankara Keçiören'de “Ankara Yüksek Ziraat Mektebi” yatılı olarak açılmıştır (Hatipoğlu, 2000, s.154). Bu okulda 1930'dan 1933'e kadar Türk öğretim görevlilerinin yanı sıra dört Alman (Prof.

Eckstein, Prof. Kotte, Prof. Jessen ve Prof. Christiansen Weniger) ve bir Lüksemburglu (Prof. Lucius) görev yapmıştır (Widmann, 2000, s.66).

1933 yılında, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşunu öngören yasa teklifi TBMM'de görüşülerek kabul edilmiş ve böylelikle 20 Haziran 1933 tarih ve 2291 sayılı yasayla Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, "hüküm şahsiyeti olan" ve "katma bütçe ile idare olunan", eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanı sıra araştırma ve yayın yapan akademik bir müessese olarak kurulmuştur (Akman, 1990, s.6).

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün öğretim kadrosuna Alman hükümeti tarafından resmen görevlendirilen Alman bilim adamları atanmıştır. Böylece, Türkiye'nin iki önemli şehrinde, ülkenin en önemli iki bilim kurumunda da Alman bilim adamları görevlendirilmiş olmakta, ancak bunlardan İstanbul Üniversitesi'ndekiler mülteci statüsünde görevlendirilen Alman bilim adamları olurken, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ndekiler ise Alman hükümeti tarafından resmen görevlendirilen bilim adamları olmaktadır (Kadioğlu, 2007-2008, s.183). Rektör olarak Leipzig Üniversitesi profesörlerinden Friedrich Falke'nin görevlendirildiği Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne, Alman bilim adamlarının yanı sıra, İstanbul Yüksek Ziraat, Veteriner ve Orman Mekteplerinden yeni yasa koşullarına uyan öğretim üyeleri, ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yurt dışına eğitim amacıyla gönderilen ve yurt dışı tahsillerini başarıyla tamamlayıp ülkeye dönen -Arif Akman, Nevzat Tüzdil gibi- genç bilimciler asistan olarak atanmışlardır. Böylelikle, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün akademik kadrosu üç ayrı kaynaktan oluşturulmuş olmaktadır (Hatipoğlu, 2000, s.156).

1933 yılı Ekim ayında inşası tamamlanan Yüksek Ziraat Enstitüsü, Cumhuriyetimizin 10. yılı kutlama törenlerinin ertesi günü, 30 Ekim 1933 tarihinde düzenlenen büyük bir törenle öğretime açılmıştır (Akman, 1990, s.8). Törende bir konuşma yapan Başbakan İsmet İnönü, konuşmasında Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"... Bu Enstitüyü, fakülteleriyle birlikte memlekete ziraatte ve baytarlıkta yüksek mühendisler yetiştirecek bir 'üniversite' olarak tanıyoruz. Bu Enstitü, memleketi gerek baytarî sahada, gerek ziraat sahasında tetkik (inceleme) ve islâh edecek (yenilik yapacak) tam manasıyla bir Enstitü mecmuasıdır.

... Enstitüyü hükümetin aynı zamanda daima ehemmiyetle istişare edeceği (danışacağı) büyük bir ziraat Erkanıharbiyesi (genelkurmayı) olarak tanıyoruz..." (Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I, 1946, s.112)

Dolayısıyla İnönü, kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü her şeyden önce bir üniversite olarak ifade etmiş, ayrıca zirai ve veterinerlik alanlarında her türlü araştırma ve incelemeler yapmak, ülkenin ihtiyaç duyduğu yüksek mühendisleri yetiştirmekle mükellef bu yükseköğretim kurumunun aynı zamanda hükümetin zirai alanlarda bir danışma organı gibi görev yapacağını da belirtmiştir.

En modern öğretim-öğretim ve araştırma araç gereçleriyle donatılmış (Akman, 1990, s.9), çağdaş Batı üniversiteleri düzeyinde kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü, Tabii

İlimler, Ziraat, Veterinerlik ve Ziraat Sanatları olmak üzere dört fakülte ve yirmi dört enstitüden oluşmaktadır (Çiftçi, 2008, s.192–193).

Tam bir üniversite anlayışında kurulmuş olan Yüksek Ziraat Enstitüsü, öğretim faaliyetlerinin yanı sıra aynı zamanda bilimsel araştırmalar yapan bir yükseköğretim kurumu olarak, Türkiye’de yükseköğretim alanında yeni bir çığır açmış, özellikle bilimsel çalışma ve araştırma alanlarında getirdiği birçok yenilik ve çağdaş ilkeler ile modern yükseköğretimin Türkiye’ye yerleşmesinde örnek teşkil etmiştir (Akman, 1990, s.10-11).

Yüksek Ziraat Enstitüsü 1933 yılında kuruluşundan itibaren 15 yıl boyunca Türkiye’de örnek bir yükseköğretim kurumu olarak çalışmalarını sürdürmüş, ancak 1948 yılında çıkarılan 5234 Sayılı Yasayla Enstitüsü’nün Tabii İlimler, Ziraat ve Ziraat Sanatları Fakültelerini içine alan ‘Ziraat Fakültesi’ ve ‘Veteriner Fakültesi’ Ankara Üniversitesi bünyesine alınmış, -1934 yılında İstanbul Yüksek Orman Mektebi’nin Yüksek Ziraat Enstitüsü’ne bağlanmasıyla kurulan- Orman Fakültesi de İstanbul Üniversitesi’ne bağlanmıştır (Akman, 1990, s.10). Böylelikle, Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün ismi tarihe karışmış olmakla birlikte, Ziraat ve Veteriner Fakülteleri -1946 yılında kurulan ve 6 Haziran 1948 tarihinde çıkarılan 5239 sayılı yasayla kuruluşu tamamlanan- Ankara Üniversitesi’nin önemli yapı taşlarını oluşturmuştur. Halen Ankara Üniversitesi bünyesinde bulunan bu birimler, en modern tekniklerle bilimsel araştırma ve öğretim faaliyetlerini sürdürmektedirler.

3.4. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin Kuruluşu

Cumhuriyetin merkezi başkent Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adı altında yeni bir yükseköğretim kurumunun kurulması projesi bizzat Atatürk tarafından plânlanmıştır.

Atatürk, klâsik Edebiyat ya da Felsefe Fakültelerinden yapı ve düşünce olarak farklı, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş amaçlarına uygun, Cumhuriyetin sosyal bilimler ve kültür alanında temelini oluşturacak, özünü araştırarak bir yükseköğretim kurumu olarak Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kurulmasını istemiş (Akkan, 1998, s.296–297), bunun için 11 Mart 1935 tarihinde Maarif Vekili Abidin Özmen’e Ankara’da fakültenin kurulması talimatını vermiştir (Afetinan, 2000, s.227).

Atatürk’ün direktifleri doğrultusunda Ankara’da kuruluş çalışmaları başlatılan “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi”nin adı, bizzat Atatürk tarafından verilmiştir. Atatürk’ün fakülteye bu adı vermesinin “Türk İnkılâbının bu müesseseden beklediği gayeye açıklıkla işaret etmekte” olduğunu belirten -daha sonraki- Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, o gayeyi şöyle açıklamıştır:

“Öz kaynaklarına inmek suretiyle mazimizin aydınlatılması, bizimle münasebette bulunmuş milletlerin tarihine gene kendi gözümüz ve kendi anlayışımızla bakılması, Türk dilini yabancı kaidelerin esirliğinden kurtararak kendi kudretleri ve kendi imkânları içerisinde geliştirme yollarının aranması ve onun özelliğini, keskinliğini, gerginliğini belirtmek için gayret sarf olunması, ülkemizin coğrafi tabiatının ilmî usullerle ve olduğu gibi tetkik edilmesi, nihayet şuradan buradan alınmış fikirlerle değil,

millî hayatımızın şuuruna dayanan bu görüşle elde edilmiş evrensel görüşe sahip mütefekkirlerimizin yetişmesidir.” (Süslü, 1986, s.7-8)

Hükûmet tarafından hazırlanılarak Meclise sunulan “Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kurulmasına dair kanun lâiyhası” 14 Haziran 1935 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülerek kabul edilmiş (TBMM Z.C., 14.06.1935, s.189–190), buna göre; kabul edilen 2795 sayılı yasa ile Ankara’da bir Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ni açmak için Kültür Bakanlığı’na yetki verilmiştir (Düster, 1955, s.685).

Fakültenin tüzük ve programların belirlenmesi çalışmalarında Atatürk, öncelikle tüm dünya üniversitelerinde uygulanmakta olan program ve tüzüklerin getirtilerek incelenmesini ve bu örnekler göz önünde bulundurularak kendi memleketimize ve kendi tarihimize uygun olacak şekilde Fakültenin takip edeceği tüzük ve programların hazırlanmasını istemiştir (Afetinan, 2000, s.232). Bunun üzerine 1934 – 1935 yıllarına ait tüm dünya üniversitelerinin programları ve tüzükleri getirtilerek incelenmiş (Afetinan, 2000, s.232) ve 1935 – 1936 yıllarına ait dünya üniversitelerinin programları da gözden geçirilmek suretiyle Fakülte için yeni bir eğitim-öğretim sistemi geliştirilmiştir (Süslü, 1986, s.33).

Dekanlığına Profesör Muzaffer Göker’in getirildiği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin öğretim kadrosu, yurt dışında ihtisaslarını tamamlayarak yurda dönen genç bilim adamlarının yanı sıra (Süslü, 1986, s.33), Türk, Alman ve Avusturyalı profesörlerden oluşturulmuştur (Taşdemirci, 2000, s.204).

Kuruluş çalışmaları tamamlanan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 9 Ocak 1936 tarihinde Atatürk’ün de hazır bulunduğu büyük bir törenle öğretime açılmış ve 1940 yılında Fakülte binasının yapımı tamamlanıncaya kadar Evkaf Apartmanı’nın Gençlik Parkı’na bakan kısmındaki dairelerde öğretimini sürdürmüştür (Süslü, 1986, s.19–20).

Kuruluşundan 13 Haziran 1946 tarihine kadar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, bu tarihten itibaren 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu’yla Milli Eğitim Bakanlığı’ndan ayrılarak Hukuk, Fen ve Tıp Fakülteleriyle birlikte Ankara Üniversitesi bünyesinde yerini almıştır (Süslü, 1986, s.41).

1935 – 1936 yıllarında birer kürsülük 16 bölüm halinde öğretim faaliyetlerine başlayan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Çadircı ve Süslü, 1982, s.164), zaman içinde yeni bilim dallarının ilâve edilmesiyle araştırma ve öğretim alanını genişletmiş, hâlen günümüzde yaklaşık 75 anabilim dalı ve 21 bölümü ile hizmet veren, gerek öğretim alanının genişliği gerekse öğrenci sayısı olarak adeta müstakil bir üniversite görünümünde olan, öğretim alanı zenginliği bakımından ise dünyada eşi olmayan bir öğretim kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Kâhya, 2009, s.887).

4. SONUÇ

Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla sonuçlandırılmasının ardından çağdaş medeniyetler düzeyine ulaşmak hedefi doğrultusunda Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk modernleşmesinde yükseköğretimin modernizasyonu önemli yer teşkil etmektedir. Zira

siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerçekleştirilen radikal değişikliklerin toplum bazına yerleşmesi ve çağdaş medeniyetler seviyesine çıkma hedefinin başarıya ulaşması ancak aydın bilim adamlarının rehberliğinde mümkün olabilecektir.

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilânıyla başlayan Türk modernleşmesinde, gerek Cumhuriyet rejiminin kalıcılığını sağlamak, gerekse kalkınma hamlesinin en kısa sürede gerçekleşmesi için her alanda ihtiyaç duyulan yetişmiş insan gücünü temin etmek ve bunun için aydın bilim adamlarının yetişmesine imkân sağlamak amacıyla yükseköğretimin modernizasyonuna büyük önem verilmiş; bu amaçla Osmanlı'dan devralınan yükseköğretim kurumları modern esaslara göre yeniden yapılandırıldığı gibi, Avrupa'dakilerine benzer araştırmaya dayalı modern yükseköğretim kurumları inşa edilmeye başlanmıştır.

Türkiye'nin ilk modern yükseköğretim kurumu olarak, 1925 yılında modern hukuk kanunlarını hazırlayacak ve uygulayacak yeni hukuk nesli yetiştirmek amacıyla Leyli Hukuk Mektebi Ankara'da açılırken, ulusal bir kültür geliştirme çabalarının hız kazandığı 1930'lu yıllarda, İstanbul Darülfünûnu kapatılarak uluslararası standartlara sahip İstanbul Üniversitesi Türkiye'nin ilk modern üniversitesi olarak 1933 yılında açılmış, yine aynı yıl Avrupa standartlarında araştırmaya dayalı adeta müstakil bir üniversite niteliğindeki Yüksek Ziraat Enstitüsü de Ankara'da açılmıştır. 1935 yılında ise Türkiye'de tüm beşerî bilimlere temel teşkil edecek Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur.

Atatürk'ün direktifleriyle, büyük bir hazırlık evresi neticesinde, Avrupa'daki örneklerine benzer nitelikte kurulan bu yükseköğretim kurumları, Türkiye'nin ilk modern yükseköğretim kurumları olarak, gerek çalışmaları ve gerekse yetiştirdiği aydın bilim adamlarıyla ülkemizde çağdaş bilim anlayışının yerleşmesinde temel teşkil etmiştir.

KAYNAKLAR

- Afetinan, (2000). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler (3. Baskı)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akkan, E. (1998). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluşunun 60. Yıl Dönümünde Coğrafya Bölümü. *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildiriler 24 – 26 Nisan 1996*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Akman, A. (1990). Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Öyküsü. *Gıda, 15* (1), 3-12.
- Akyüz, Y. (1989). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e) (3. Baskı)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Arslan, A. (1999). Osmanlı Darülfünûnu. *Osmanlı 5 Toplum*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Arslan, A. (1998). Türkiye'de Üniversitenin Kuruluşu ve Yönetimindeki Değişiklikler (1869 – 1946). *Yeni Türkiye Dergisi, (23–24)*, 408-431.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1997). C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Aydoğan, M. (2005). *Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005*. İzmir: Umay Yayınları.

- Baskan, G. A. (2001). Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 21-32.
- Başar, E. (2004). *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920 – 1960)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. *9.10.1929 Tarihli, Milli Eğitim Bakanı’nın Darülfünûn Divanına Başkanlığı Bünyesinde Darülfünûnda Yapılacak Islahat Konusunda Yaptığı Konuşma Metni*. Dosya: 13823, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 141.10.2, Yayımlanmamış Arşiv Belgesi.
- Başgöz, İ. (2005). *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bilim, C. Y. (1999). Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar. *Osmanlı 5 Toplum*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I* (1946), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Cumhuriyet Gazetesi*,
---1 Ağustos 1933, Sayı. 3317, s.6.
---19 Kasım 1933, Sayı. 3427, s.1.
- Çadrcı, M., Süslü, A. (1982). *Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Çaycı, A. (1992). Atatürk, Bilim ve Üniversite. *Atatürkçü Düşünce*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Çiftçi, C. Y. (2008). *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933 – 1948)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Doğan, İ. (2009). Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Yasası. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü 1920 – 1938*, C. 2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Dölen, E. (2007). İstanbul Darülfünûnu’nda ve Üniversitesinde Yabancı Öğretim Elemanları. *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Düstur* (1955). (Üçüncü Tertip, 2. Baskı). C.16. Ankara: Başvekâlet Devlet Matbaası.
- Ergün, M. (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hatipoğlu, M. T. (2000). *Türkiye Üniversite Tarihi (2. Baskı)*. Ankara: Selvi Yayınevi.
- Hirsch, E. E. (2000). *Anılarım (5. Baskı)*. (Çev. Fatma Suphi). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- İhsanoğlu, E. (1992). Tanzimat Döneminde İstanbul’da Darülfünûn Kurma Teşebbüsleri. *150. Yılında Tanzimat*. (Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kadioğlu, S. (2007–2008). Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Mülteci Bilim Adamları. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, IX/ 1-2, 183-197.
- Kâhya, E. (2009). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü 1920 – 1938*. C. 2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kocatürk, U. (1984). Atatürk’ün Üniversite Reformu ile ilgili Notları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 1(1), Ankara.
- Koçer, H. A. (1991). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (2. Baskı)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mumcu, A. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Neden ve Nasıl Kuruldu*. 09 Mayıs 2013 tarihinde <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse12001792.pdf>. adresinden alınmıştır.

- Okur, M. (2005). Türkiye’de Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları (1920–1928). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, IV(11), 93-109.
- Önsoy, R. (1998). Darülfünûnun, 1933 Üniversite Reformu ve Yabancı Bilim Adamlarının Türk Yükseköğretim Kurumlarında Görev Almalarına Dair Bazı Düşünceler. *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu 3–6 Ekim 1995*. C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Özata, M. (2007). *Atatürk Bilim ve Üniversite (2. Baskı)*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Özen, H. (1999). Türkiye Cumhuriyeti’nde Yükseköğretimin ve Üniversitenin 75 Yılı. *75 Yılda Eğitim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özodaşık, M. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923–1950)*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Reisman, A. (2007). Jewish Refugees from Nazism, Albert Einstein, and the Modernization of Higher Education in Turkey (1933–1945). *Aleph*, 7. pp. 253-281.
- Süslü, A. (1986). *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin 50 Yıllık Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Taşdemirci, E. (2003). Darülfünûnu Üniversileştiren Lider Atatürk. *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi*. C. II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Taşdemirci, E. (2000). Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturya ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 9, 190-213.
- TBMM Zabıt Ceridesi*,
- Devre: 2, İçtima Senesi: 2, Cilt: 14, İçtima: 63, 23.02.1925 (1341) Pazartesi.
- Devre: 2, İçtima Senesi: 2, Cilt: 18, İçtima: 108, 21.04.1925 (1341) Salı.
- Devre: 2, İçtima Senesi: 2, Cilt: 8/1, İçtima: 40, 17.04.1340 (1924) Perşembe.
- Devre: 2, İçtima Senesi: 3, Cilt: 25, İçtima: 106, 23.05.1926 Pazar.
- Devre: 4, İçtima: 2, Cilt: 15, İnikat: 64, 31.05.1933 Çarşamba.
- Devre: 5, İçtima: F, Cilt: 4, İnikat: 38, 14.06.1935 Cuma.
- Devre: 5, İçtima: 3, Cilt: 20, İnikat:1, 01.11.1937 Pazartesi.
- Tekeli, İ. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C.3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*. (Çev. Aykut Kazancıgil – Serpil Bozkurt). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yolalıcı, M. E. (1999). XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları. *Osmanlı 5 Toplum*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.